

Katarina Kežar, Osnovna šola Josipa Vandota Kranjska Gora

V POGOVORU Z DR. KATARINO PODBEVŠEK: »GOVORCI SMO ODGOVORNI ZA NAŠO JEZIKOVNO PRIHODNOST«

Obstajajo vzgojitelji, učitelji, profesorji, ki se jih vse življenje spominjamo z avtoriteto in vzamejo si čas za pogovor. Pri delu težijo k iskrenosti, pravičnosti, strokovnosti. Znajo navduševati, prepoznavati nadarjenosti, spodbujati ustvarjalnost. So dobri poslušalci in spretni govorci. Imajo avtoriteto in vzamejo si čas za pogovor.

Zagotovo ste ob branju zgornjega uvoda v intervju pomislili na katerega od svojih učiteljev, zaradi katerega ste morda postali to, kar ste, ki vas je »opremil« s katero od življenjskih modrosti, vas navdušil za posamezno predmetno področje ali vam je bil preprosto všeč.

Tudi sama sem imela nekaj takih učiteljev, v zadnjem obdobju izobraževanja na AGRFT je bila to moja profesorica in mentorica magistrske naloge s področja govora dr. Katarina Podbevšek. Svoje pedagoško in znanstveno poslanstvo udejanja na omenjeni akademiji, na katedri za govor. Predmet njenega strokovnega zanimanja je usmerjeno na področje govornega jezika, zlasti v umetniškem in pedagoškem procesu.

Delčke njene energije, modrosti, pronicljivega razmišljanja želim deliti z bralci te revije, zato sem profesorico dr. Katarino Podbevšek povabila na pogovor, v katerem sva govorili (predvsem) o govoru.

Slovenščina v šoli je naslov te revije, zato vas za uvod sprašujem o spominih na pouk slovenščine v času vašega izobraževanja.

V spominih se pretekle resničnost vedno malce domišljajsko obarva in po navadi polepša, a kljub temu lahko rečem, da je bila slovenščina moj priljubljeni osnovnošolski in srednješolski predmet. V osnovni šoli smo imeli karizmatičnega profesorja, ki je bil tudi pevec pri Slovenskem oktetu in nam je zato dostikrat kakšne pesmi, ki so bile uglasbene, tudi zapel. Navduševal nas je za branje literature, predvsem za poezijo, s slovnico je opravil bolj na hitro. Še danes slišim njegov nizki in močni glas, s katerim je, ko je bral kakšno besedilo, umiril največje razgražaje. Tudi v gimnaziji je bila profesorica bolj navdušena nad literaturo, čeprav nam je le redko sama kaj prebrala. Zaradi nekakšne prevlade književnosti nad jezikom tudi učenci nismo imeli preveč radi slovnice. Da zapostavljanje jezikovnega pouka ni

bilo dobro in da je moje znanje o jeziku pomanjkljivo, sem se zavedela, ko sem na fakulteti začela študirati slovenščino. Že med študijem sem si zamišljala, kako bi bilo mogoče vplesti pouk jezika v pouk književnosti. Spominjam se tudi, da me je že takrat presenetilo, kako malo pozornosti je bilo med študijem posvečeno govorjenemu jeziku. Pravorečja kot teorije smo se sicer naučili, vendar na to, kako kot bodoči profesorji govorimo – ali smo pretihi, preveč hitri, nerazločni, imamo kakšno govorno napako itn. –, ni sistematično nihče opozarjal.

Danes veljate za odlično pedagoginjo in priljubljeno profesorico. Katere lastnosti vam prinašajo ta status priljubljenosti in spoštovanja med študenti?

V priljubljenost in odličnost je treba vedno malce dvomiti. Prizadevam si, da bi bila navdihujoča učiteljica, ki bi študente spodbujala k samostojnim razmislekom, tudi kritičnim. V današnjem času je mogoče najti kakršne koli informacije v vsakem trenutku, težje pa je v informacijskem preobilju najti bistveno, zato mislim, da mora učitelj ob posredovanju novih znanj predvsem usmerjati študentovo misel, ga učiti tudi dvomiti in ga spodbujati k aktivnemu sodelovanju na predavanjih in vajah, pa tudi k poglobljenim razmislekom o neštudijskih zadevah v vsakdanjem življenju. Ker na akademiji izobražujemo predvsem za umetniške poklice, je pedagoški proces večinoma usmerjen v oblikovanje posameznikove osebnosti ob upoštevanju njegove individualne psihične strukture, izkušenj, predhodnega znanja itd. Individualno delo s študenti omogoča učitelju, da lahko precej natančno ugotovi, katere metode dela so za posameznika najustreznejše in katera znanja mu manjkajo, obenem pa odnos študenta in učitelja ni zgolj formalen.

Delati z mladimi se mi zdi privilegij. Kako doživljate mlade in svojo vpetost v njihov svet?

Neprestano druženje z mladimi je za vsakogar, ki je odprtega duha, gotovo spodbuda za razširitev lastnega mišljenjskega obzorja in za bolj tolerantno sprejemanje mladostniške drugačnosti. Ko sem začnela svojo pedagoško pot, sem mislila, da je moja mladost prednost. Pa sem se zmotila. Za poučevanje so potrebne tudi izkušnje, tako poklicne kot življenjske, ki te oblikujejo v osebnost in ti omogočajo razumeti specifično (umetniško) delovno okolje ter človeško raznolikost. Vsaka študentska generacija je drugačna, vsak letnik na svoj način strukturira medsebojne odnose, ki do določene mere vplivajo tudi na pedagoški proces. Prav tako se v vsaki generaciji odlikava tudi aktualno družbeno dogajanje. Sodobna družbenopolitična ureditev sveta in vsesplošna raba novih tehnologij poleg koristi vnašata v življenje mladih tudi neke vrste nestabilnost, silita v prevrednotenje vrednot in emotivno površnost. Narava študija na AGRFT je takšna, da v študijskem procesu študenti postopoma odkrivajo svoje notranje življenje, svojo občutljivost, tudi za družbena dogajanja, razkrivajo kako se jih dotikajo različne krivice, neetična dejanja itd. Tako ima pedagog možnost spoznati drugi obraz te »grozne« mladine. Tak poglobljen vpogled v mlade je za učitelja gotovo neke vrste privilegij, je pa tudi spodbuda za bolj toleranten odnos do mladih, pa tudi za prevetritev lastnih stališč.

Katedro za govor bi po mojem mnenju potrebovali še na kateri izmed fakultet; učenja govora bi morali biti deležni vsaj še bodoči pedagogi, politiki, novinarji, pravniki ... Se motim? Je morda bolonjski študij omogočil pridobivanje znanj s tega področja širšemu krogu študentov?

Strinjam se, da bi morali učenju govora v našem izobraževanju, pa tudi sicer v javnosti, posvečati več pozornosti. Čeprav mislim, da se zavest o pomembnosti dobrega oz. ustreznega govornega izražanja vendarle krepi in da so nekatere vsebine s področja govornega oblikovanja zajete v različnih študijskih predmetih. Da se ljudje zavedajo, kako je učinek nekega govornega sporočila odvisen od tega, na kakšen način povemo neko sporočilo, dokazuje med drugim tudi precejšnje zanimanje za drugostopenjski študij Oblike govora na naši akademiji.

Kako ocenjujete govorno kultiviranost študentov ob začetku študija, ko imajo za seboj trinajstletno izobraževanje?

Že na sprejemnih izpiti lahko prepoznamo boljše ali slabše govorce, tiste, ki imajo smisel za govorno oblikovanje, za zvočno dinamiko, ritem, za učinkovitost govora. Ampak zdi se, da je to največkrat odvisno od posameznikove občutljivosti, čustvovanja, drznosti, tudi od načina rabe govornih organov, manj pa od kakšne v šoli pridobljene govorne veščine. Kasneje, med študijem, študenti večkrat omenijo, da se v osnovni in srednji šoli niso ukvarjali s semantiko glasu, s pomembnostjo razločnega govorjenja, s prilagajanjem npr. glasnosti govora različnim okoliščinam, s pomenom govornih premorov itn. Nekoliko bolj so s to problematiko seznanjeni dijaki, ki so obiskovali dramske krožke, pa tudi učenci umetniške gimnazije.

Živimo v času različnih kriz in osebnih stisk, zavedanje, da potrebujemo drug drugega se krepi. Ker nam govor omogoča (tudi) vzpostavitev stika z drugimi, se potemtakem potreba po govoru danes veča?

Človek je od nekdaj potreboval koga, komur je lahko potožil o svojih psihičnih in telesnih težavah ali pa samo izmenjal nekaj priložnostnih besed. Želja po govornem komunikacijskem stiku je tipično človeška lastnost in vedno vključuje tudi poslušanje. Če me kdo posluša, imam občutek, da mi namenja svojo pozornost, se mi na določen način posveča. Govorjenje in poslušanje sta v tem smislu tudi terapevtska, zlasti če je sogovorec fizično prisoten. Kadar je človek v kakršni koli stiski, mu pogovor največkrat lahko vsaj deloma olajša težave. Najbrž v trenutnem stanju sveta ljudje res bolj potrebujemo »žive« govorno-poslušalske stike, vendar, kot vemo, v resničnosti te pogosto nadomestijo »neživi« po mobijih, skypu itd.

Nekje sem prebrala, da Indijanci plemena Shuar usmrčenim premaganem zašijejo usta, ker verjamejo v neizmerno moč govora. Je po vašem mnenju njegova moč res tako velika in morda v družbi podcenjena?

Govorjeni besedi so v davnini pripisovali magična moč. V Svetem pismu Bog ustvarja svet z govorno besedo, izreka besede in te se materializirajo, postajajo meso – »beseda je meso postala«. Homer v svojih epih navaja govorne spretnosti kot eno izmed pomembnih lastnosti dobrega vojskovodja, tudi v srednjem veku so z učinkovitim načinom »božjega govora« misijo-

narji spreobračali nevernike v kristjane. Gutenbergov izum tiska sicer na videz malo zasenči pomen govornega sporočanja, a govor vseeno ostane vzorčno izhodišče za nove načine komuniciranja, ki jih konec devetnajstega stoletja omogoči razvoj tehnologije. Tudi sodobni komunikacijski načini, od smsjev do mejlov, pravzaprav v pisno komunikacijo vnašajo govorne prvine. Je pa res, da se sporočilne moči govora, zlasti v primerjavi z novimi mediji, danes večinoma slabše zavedamo.

Med poklicnim in zasebnim delovanjem je lahko izrazita ločnica, lahko pa gre za njun preplet. Zanima me, kako je s tem pri vas. V kolikšni meri ste na govor pozorni zunaj delovnega okolja?

Ker je govorjenje vsenavzoče, se moram kar potruditi, da nisem preveč pozorna na to, kako kdo govori. Bolj me zmotijo kakšne pomanjkljivosti in javnem govoru, npr. na televiziji, radiu, oglaševanju, na raznih kulturnih dogodkih, kot pa v zasebnem okolju, v družini, pri prijateljih. Je pa res, da je človek, ki se poklicno ukvarja z govorom, profesionalno deformiran, kot rečemo. Opazila sem, da se začnem npr. v gledališču osredotočati na igralčev govor, zlasti kadar me predstava ne pritegne kot celota. V vsakdanjem življenju včasih opazim predvsem kakšne govorne posebnosti, ki mi pogosto nakazujejo tudi določene značajske lastnosti govorečega.

Kosovel v eni svojih pesmi pravi, da bi »... / rad imel majhen plašč besed / (... / ali pod njem topel, svetel svet / ...). Velja pri rabi besed rek »manj je več«?

Da, odvisno od okoliščin. Včasih je bolje molčati, saj tudi molk sporoča marsikaj. Morda ni tako pomembno, koliko je besed, temveč katere so in kako so izgovorjene.

Kakšna pa je vaša splošna ocena govorne kulture v naši družbi?

Tako na splošno je težko odgovoriti. V različnih okoljih je zavest o nujnosti ustreznega načina govornega izražanja različno intenzivno prisotna. Na radiu, tudi na televiziji, se kulture govornega obnašanja gotovo zavedajo, prav tako je vedno ozaveščen igralski govor. Na splošno se mi zdi, da ljudje najbolj opazijo govorne pomanjkljivosti pri politikih, vendar tu večinoma povezujejo govorno nekulturo z nesprijemljivo vsebino. Morda se pomembnosti dobrega govornega izražanja premalo zavedajo tudi nekateri učitelji, in to na vseh stopnjah, od vrtca do fakultete. Hvalevredno je, da je Univerza v Ljubljani pred kratkim organizirala govorno izobraževanje za visokošolske profesorje, ki se vse prevečkrat premalo ukvarjajo s tem, kako govorijo na predavanjih. Zanimivo govorno podajanje učne snovi je včasih učinkovitejše od računalniških projekcij. Zavedati se je treba, da odličen strokovnjak za določeno področje ni nujno odličen učitelj in ni nujno dober govorec. Pedagoška in govorna znanja si je treba pridobiti z izobraževanjem.

Kako bi opisali svoj govor?

Opisovati svoj govor je zelo težko. Tudi študentom včasih postavim to vprašanje in tudi oni veliko lažje kaj povejo o govoru sošolca kot pa o svojem. Ko poslušam samo sebe na kakšnem posnetku, večkrat prepoznam kakšno

pomanjkljivost in jo poskušam drugič odpraviti. Seveda kadar gre za javni govor, npr. predavanje, predstavitev, radijski intervju. V domačem okolju nisem preveč pozorna na svoj govor, čeprav tudi tu ni vseeno, kdaj kaj poveš preveč na glas in s povišanim registrom.

Kadar v okolju omenimo besedno zvezo ustrezen govor, je asociacija večine knjižna norma jezika. Kaj menite, čemu je tako?

Spet smo pri izobraževanju. Še vedno največkrat velja, da je dober tisti govorec, ki obvlada zborna izreko, kar pa je le delno res. Zanimarja se namreč vedenje o izrazni moči glasu. Kaj dosegamo s povečano glasnostjo, kaj s pretihim govorom, kaj s pohitevanjem, kaj s poudarjanjem določenih delov sporočila, kaj s premorom na pravem mestu, kako z glasovnim oblikovanjem lahko spreminjamo smisel sporočila itd. Šolsko znanje največkrat ne seže dlje od pravorečja. Če sklepam po pričevanjih svojih študentov, učitelji pravzaprav niso dovolj usposobljeni za tovrstno učenje, pa tudi učni načrti govornemu oblikovanju, premorom, intonaciji, poudarjanju, govornemu ritmu, tempu itd. namenjajo premalo pozornosti. Vedeti je treba, da primerno glasovno oblikovanje sporočil ni pomembno samo v umetniškem govoru, pač pa tudi v vsakdanjem, saj lahko vpliva na medčloveške odnose.

Ker se tudi znanstveno ukvarjate z govorom, lahko naredite neko primerjavo o odnosu do govora in zavedanju pomena govornih dejavnosti v slovenski družbi in zunaj naših meja?

Kolikor vem, se zanimanje za raziskave govora povečuje tako v svetu kot pri nas. Znano je, da je jezikoslovje stoletja opisovalo skoraj izključno pisni jezik. Šele v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja, zlasti pa z razvojem informacijskih tehnologij v devetdesetih letih in s pojavom korpusnega jezikoslovja, ki omogoča raziskovanje velike količine posnetega gradiva, je govor postal v jezikoslovju zanimivo raziskovalno polje. Velika novost je, da raziskave obravnavajo tudi spontani govor, ne vnaprej pripravljenega, kar omogoča veliko boljši vpogled v dejansko jezikovno resničnost. Ta premik v jezikoslovni znanosti bi najbrž lahko vplival tudi na odnos laične javnosti do govorjenega jezika.

Elektronski mediji od posameznikov zahtevajo kratke, hitre, impulzivne zapise. Kako se vplivi teh medijev in drugačni načini pisne komunikacije odražajo v govoru?

Globalna povezanost sveta je močno spremenila človekove komunikacijske potrebe in navade ter omogočila nastanek na angleščini temelječega globalnega jezika. Kot vemo, jezikovna (nacionalna) različnost v sporazumevanju najpogosteje ni nikakršna ovira. Nekatere raziskave ugotavljajo, da večina sodobne komunikacije poteka v govorjeni obliki, pisni jezik pa prevzema nekatere elemente govora, nastajajo nove oblike besedilnosti, v katerih se razcveta jezikovna inovativnost. Tehnične omejitve, tipkovnica, majhen zaslon na mobilnih itd., silijo uporabnika, da si izmišljuje kratice, jezikovne rebuse, neologizme, da uporablja simbole, pretirava z ločili. Nebesedni del govora – glas, mimiko in kretnje – spletno sporazumevanje nadomesti s podvajanjem črk, z velikostjo črk, razprtim tiskom, emocionalno

ikonografijo, t. i. smeški. Gre za vizualni prikaz glasovnega dela govora, kar je že pred internetnim jezikom zelo učinkovito počel tudi strip. Znani angleški jezikoslovec David Crystal meni, da je internetni jezik mešanica pisnega in govornega, naš raziskovalec internetne besedilnosti Janez Strehovec npr. uporablja izraz spletni govor. Jezikovne inovacije, ki so včasih prav domiselne, se s spleta in mobilnih telefonov selijo v naš vsakdanji govor. Pa tudi v umetnost, npr. v literaturo.

Vas skrbi za prihodnost slovenske govornje besede?

Nisem preveč črnogleda glede slovenske jezikovne prihodnosti, čeprav se na prvi pogled morda zdi, da bomo potonili v jezikovni globalizaciji. Jezik, zlasti govornji, se dokaj hitro spreminja v času in prostoru in se prilagaja novim okoliščinam. Sodobna urejenost sveta zahteva prožnost na vseh področjih, tudi na jezikovnem. Seveda pa to jezikovno gibkost udeležamo govornji, tako da smo pravzaprav sami odgovorni za našo jezikovno prihodnost.

*S profesorico dr. Katarino Podbevšek
sem se pogovarjala Katarina Kežar.*

V Kranjski Gori, avgusta 2014